

»Ne jäävät virran vuolaan taa.»

Eräitä kansanomaisia käsityksiä Tuonelan-matkalle varustamattomien vainajien kohtalosta.

1. Robert Burns, skotlantilainen runoilija, on kuuluisassa *Tom O'Shanter*-runossaan erinomaisen vaikuttavasti kuvailut kapakasta palaavan miehen yöllisiä seikkailuita. Jumaljuoman, oluen, liikuttama Tom ajelee myrskysäällä Meg-harmollaan ohi kammottavain kummituspaikkojen ja tulee vihdoin Allowayn kirkon kohdalle. Hän näkee hautojen päällä inhan vainajain karkelon. Piru soittaa. Alttarilla on murhamiehen ja hirtetyn luut. Hän näkee kaksi kastamatonta lasta, »ja muuta hirveätä moista». Tom tuntee suurta kiinnostusta muodatta noitien parvessa tanssivaa, lapsen paitaan pukeutunutta neitosta kohtaan ja huutaa hänelle: »Hyvä!» Mutta silloin hornan lauma syöksyy hänen kimppuunsa, ja Meg-tamma juoksee kummitukset kintereillään:

Now, do thy speedy utmost, Meg,
And win the key-stane of the brig;
There at them thou thy tail may toss,
A running stream they dare na cross.

Meg, allas siltapalkit paukkaa,
ohitse keskিপատsaan laukkaa!
Voit silloin häntääs huiskuttaa:
ne jäävät virran vuolaan taa.

Mutta ennenkuin Meg-tamma pääsee »rajalle», vainoojat vievät siltä hänän.

Burnsin riemullisessa runossa on kohta, joka tässä yhteydessä kiinnittää huomiotamme: hornan väki, vainajat ja noidat eivät voi seurata pakenijaa »virran vuolaan taa», kuten Yrjö Jylhä loisteliaassa tämän runon suomennoksessaan kääntää, eli niinkuin Burnsin runossa sananmukaisesti on: »juoksevaa virtaa ne eivät uskalla ylittää».

Robert Burns on käyttänyt runoonsa runsaasti skotlantilaista tarina- ja uskomusaineistoa, ja myös käsitys siitä, että juokseva vesi ehkäisee ylikuonnollisten olentojen etenemisen, on kansanomaisista perua. Juokseva vesi, joka primitiiviselle ihmiselle on tietenkin vaikea kulkueste, on monien kansojen arvelun mukaan myös se raja, jonka yli eivät vainajien henget, demonit, ja — epäilemättä sekundaarisesti — noidat jne. voi ihmistä seurata. Vesi ehkäisee niiden etenemisen.¹ Sveitsissä kerrotaan:

Erlischbachissa oli vaimo kuollut lapsivuoteeseen ja haudattu. Mutta hautausmaa ei ollut samalla puolella puroa kuin hänen kotitalonsa. Kun nyt kuultiin joka yö talon ympärillä itkua, arveltiin, että sen aiheuttaja oli kuollut äiti; sillä kuolleen lapsivaimon on pakko käydä kuuden viikon aikana tapaamassa lastaan. Mutta nyt ehkäisi talon ohi virtaava vesi hänen sieluun tulemasta pikkulapsen luo. Heti kun

¹ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens (= HDA) II: 1687; IX: 109.

puron yli oli pantu porras, itku taukosi. — ERNST LUDVIG ROCHHOLZ Schweizersagen aus dem Aargau (1856) 56—57.

Tämän mukaan siis virtaava vesi sulkee kotonakulkevan vainajan vaellustien. Yhtä suurena esteenä on vesi, kun *Irrlicht*, *Brünling*, so. virvatuli, joka on muudan epäluonnollisella tavalla kuolleen ja siis rauhattoman vainajan hahmo, pyrkii joen yli:

Rauhattomat vainajat (*Brünlinge*) haluavat yleisesti tulla kuljetetuiksi joen yli; ne ilmestyvät silloin kokonaisina parvina ja huutavat lautturia tavanomaisin huudoin: *hol over!* — ROCHHOLZ mt. 85.

Rauhattoman ratsastajan (*der wilde Jäger*), sekin vainajaolento, pysähdyttää vesieste:

Puro muodostaa rauhattomalle ratsastajalle ylipääsemättömän esteen, ellei joku, joka ratsastajan kohtaa, anna hevosensa juoda tuon puron vettä. — AUGUST BRUNK *Der wilde Jäger im Glauben des pommerschen Volkes. Zeitschrift für Volkskunde* 13 (1903), 185.

Saksassa tunnetaan sellainen tapa, että hautajaissaatto kulkee hautausmaalta palatessaan juoksevan joen yli; jos on talvi, ei jokea ylitetä siltaa myöten, eikä edes jäätä myöten, vaan jää hakataan ja kahlataan avokohdasta yli. Tarkoituksena on ehkäistä vainajan paluu, koska se ei voi päästä joen yli.¹ Saksasta tunnetaan myös taikatapoja, joiden mukaan demoninen sairaus voidaan välttää, jos mennään puron yli² ja Englannista ja Keski-Euroopasta on pantu muistiin loitsuja, joista sama aate kuvastuu. Niinpä englantilainen nikotuksen loitsu kuuluu:

Hickup and I
Went ower a sty,
Hickup was drowned
A I went away.³

Käsitys siitä, etteivät vainajat ja demonit voi ylittää vettä, on tuttu niinkään esim. Intiasta.⁴ Ja myös suomalaisten ajatukset ovat joskus liikkuneet saman kysymyksen ympärillä.

Selittäessään *Liekkio*-sanaa CHRISTFRID GANANDER viittaa *Heitto*-sanaa Ja *Heitto*-artikkelissa on tästä olennosta seuraavia tietoja: »dicitur

¹ HDA II: 1687.

² OSKAR EBERMANN Segen gegen den Schlucken. *Zeitschrift für Volkskunde* 13 (1903), 65.

³ OSKAR EBERMANN mt. 65.

⁴ PAUL SARTORI Das Wasser im Totengebräuche. *Zeitschrift für Volkskunde* 18 (1908), 365.

etiam de spectris, satyris æ malis genis, e. gr. *Heitto* huuta korwesa — dicitur de infanticidio, det spöker efter et mördadt och utkastadt barn — derivatur ab *Heittää* — exponere.»

Gananderin lyhyt sana-artikkeli sisältää tärkeimmän, mitä tiedetään *heitto*-nimisestä olennosta. Myöhemmin siitä on saatu muistiinpanoja vain Kalajoelta:

Heitto huutaa metsässä. — Kalajoki. SS. V. Kivioja 1931.

Heitto — se on kun joku on salaa synnyttänyt äpärälapsen ja kätkenyt sen surmatuaan metsään, jotka vieläkin joskus näyttäytyvät ja huutavat:

Isä sukkaa,
äiti kenkää,
hako pistää jalkaan.

Tiedän erään varman henkilön, joka on sellaisen nähnyt. — Kalajoki, SS. V. Kivioja. 1931.

Edellinen muistiinpano on vain lyhyt toteamus; jälkimmäiseen sisältyy muudan kulkutarina surmatusta lapsesta. Mielenkiintoisin on kolmas toisinto, jonka motiivien joukossa on merkillinen uskomus heiton ja veden suhteesta:

Kerran oli neljä miestä kulkenut kävelemällä Kalajoen ja Rahjankylän välillä, kun he olivat kuulleet lapsen itkua ja valitusta. Ääni oli seurannut heitä monta kilometriä, ja vaikka miehet olivat siunanneet ja kironneet, ei ääni ollut lakannut kuulumasta. Mutta kun oli tullut vesipaikka tien vieressä, niin siihen oli ääni lakannut, sillä heitto ei pääse vesipaikan sivu. — Kalajoki. KRK. Hilma Lassila 56. 1935. < Matti Lassila, 53-v.

Toisintoon sisältyvä kuvitelma on ainokainen lajiaan Suomessa. Sen sijaan samantapainen käsitys tavataan lappalaisessa kansanperinteessä. Norjan Lapista kertoo J. QVIGSTAD, miten *æpparaš* kerran alkaa äännellä tien vieressä kulkijoitten vasemmalla puolella metsässä ihmeellisin äänin. Ääni muuttuu itkuksi. Toinen vaeltaja säikähtyy ja huutaa: »*Gaidá erik munnu lut; æm moail læk aššalážžá dudnji!*» Väisty meistä, emme ole sinulle velkaa! Mutta itkuinen ääni pelottaa heitä, kunnes he tulevat eräälle joelle, ja sen yli mentyään he yhä kuulevat sen valittavan toisella rannalla.¹

2. Laajoilla alueilla Pohjois-Suomessa, Länsipohjassa ja Ruijassa on surmatun, metsässä kummittelevan lapsen nimenä *äpäpä*, esim.

Ne ovat kastamattomat lapset, jotka on vasiten vatkattu metsään. Se parkuu emmonen lapsi. Mie kuulin kerran ja laukon pakoon. Se tahtoo kastetta, kun se parkuu. Joka sen kastaa, sille se muistelee kaikki, miten sille on käynyt. Se tulee rie-

¹ J. QVIGSTAD Lappiske eventyr og sagn (1928) 332 n:o 89. — Vrt. QVIGSTAD mt. 732.

kon tai jäniksen haamalla, mutta ääni sillä on kuin lapsella. — Mageröy, Kamöyvar. Jenny Paulaharju 15614. 1931.

Äpärä on avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi. Metsään synnytetty ja surmatut äpärälapset lentelevät räähkälintuina, rauhattomina kirkuen, kunnes rikos on tullut ilmi ja murhaaja saanut rangaistuksensa. — Suomussalmi. SS. Ida Svinhufvud. 1929.

Länsipohjasta on SAMULI PAULAHARJU saanut talteen erittäin mielenkiintoisen *äpärä*-toisinnon, joka kuuluu seuraavasti:

Ransu kuuli äpäreän. Pikku joen rannalla itkee lapsi, julmasti, hirmuisen kiihas ääni on. Jo tulee Ransun kohdalle, tulee heiniä eli liekoa myöten, tulee ja hyppää pölkyn päälle. Punaiset huulet on kuin veri. Imemään olisi tullut ihmistä. Tytär-lapsi on, ja alasti. Mutta Ransu sanoi sille: »Mene sen tykö, joka on sinut jättänyt ja ime sitä.» Se meni ja taisi imeä kuoliaaksi muorinsa. Kyllä se muorinsa löytää, jos vain elämässä on. — Nattavaara. Samuli Paulaharju 23256. 1933.

Tähän toisintoon siis sisältyy ensiksikin kuvitelma, että punahuulinen äpärä imee äitinsä kuoliaaksi. Sama kuvitelma liittyy ruotsalasiin tarinoihin, joissa kerrotaan, miten *mjöling* metsässä huutaa: »Tule äiti, että saan imeä», ja jos se saa äitinsä kiinni, se imee hänet kuoliaaksi.¹ Samoin lappalainen *äppar* tappaa äitinsä saadessaan hänet kiinni.² Mutta kuvitelmalla on laajempikin tausta. Slaavilainen *upyr*, s.o. vampyyri, käy imemässä linnunhahmoisena perheensä jäseniä, ja myöhemmän kansanuskon mukaan vieraitakin ihmisiä.³ Vielä lähempänä suomalais-ruotsalaista käsitystä ovat romanialaiset käsitykset, joiden mukaan *moroiu* 'keskosena tai kastamattomana kuolleen tai kuolleenä syntyneen lapsen sielu' käy seitsemänä vuonna imemässä äitiään.⁴ Romanianlaisen *moroiun*, joka huutaa kastetta, voi vaientaa siten, että sen päälle heitetään valkea, kahtiarevitty liina ja samalla luetaan kasteen sanat. On omituista, että samanlainen liinanheitto suoritetaan myös Länsipohjassa äpärälle:

Epareelle pitää heittää jotakin, kun sen kuulee, pitää heittää huivi tai muuta ja sanoa: »Mene omaa muorias imemhän!» Kastetta se huutaa, kun sillä ei ole rauhaa. — Nattavaara. Samuli Paulaharju 23254. 1933.

Mutta Samuli Paulaharjun tallettama länsipohjalainen toisinto johdattaa meidät myös siihen merkillisen yleiseen kansankäsitysten ryhmään, mikä käsittelee kysymystä vainajan ja vesipaikan suhteesta. Kuten huo-

¹ LOUISE HAGBERG När döden gästar (1937), 569.

² TORSTEN KOLMODIN Folktro, seder och sägner från Pite Lappmark. Lapparne och deras land III (1914), 14.

³ P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE Lehrbuch der Religionsgeschichte I (1925), 517.

⁴ HEINRICH VON WLISLOCKI Qualgeister im Volksglauben der Rumanen. Am Urquell VI (1896), 60—62.

masimme, tuo länsipohjalainen, punahuulinen *äpäre*, ahdistessaan Ransua, kulkee joen poikki heiniä tai liekoa myöten. Vastaava aate sisältyy hyvin laajalla alueella kansantapoihin: ennen kaikkea vainajain muistojuhlien ja hautajaisten aikana on tapana asettaa vainajain käytettäväksi jonkinlaisia siltoja tai portaita, jotta ne voisivat ylittää vesipaikan joko matkalla Manan majoille tai päinvastoin saapuessaan Tuonen tuvilta osaaottamaan muistajaisaterioihin.¹

Tähän aatteeseen viittaavat ensiksikin eräät Venäjällä käytännössä olleet tavat. Nišegorodin tšuvassit menevät kuolemantapauksen jälkeen eräaseen laaksoon, jossa virtaa puro. He rakentavat virtaavan puron poikki pienen sillan ja kaikki kulkevat sen yli koetellen sen kestävyyttä. Toisella puolella puron he alkavat juoda olutta, taputtaa käsiään, soittaa ja huutaa: »Tule, tule, lujan sillan olemme tehneet.» Myös Simbirskin kuvernementin tšuvassit rakentavat samantapaisia siltoja purojen ja lähteitten yli, jotta vainajain olisi helpompi saapua muistajaisaterialle. Toisaalta Vitebskin kuvernementin valkovenäläiset asettavat pieniä, yhdestä puusta laadittuja portaita purojen ja soitten yli naispuolisia vainajia varten; tarkoituksena on, että vainaja pääsisi näiden vaikeakulkuisten vesipaikkojen yli Tuonelan-matkallaan ja että hänen paluunsa kotiin ei siis olisi välttämätön.² Viittauksia tähän tapaan lienee jo vanhassa venäläisessä kirjallisuudessa: eräissä saarnoissa, joiden otteita V. J. MANSIKKA julkaisee, mainitaan karrettavien tapojen joukossa siltojen (мосты) tekeminen, kuolinkylvyt ja valvomien vainajien ääressä.³

Aate tunnetaan myös Länsi-Itävallassa, Voralbergissa. Kun hautajaisaatto kulkee purosien yli, pysähdytään hetkeksi ja veden yli asetetaan puu (*Totenbaum*), ja samalla luetaan isämeidän rukous.⁴ Intiassa, Bengalissa, johdetetaan sielut (valkoista) lankaa myöten veden yli.⁵ Se seikka, että kasi-intiaaneilta on merkitty muistiin samanlaatuinen tapa — kun hautajaisaattueen on kuljettava yli pienen lätäkön, asetetaan sen poikki oljenkorsi vainajan sielua varten, jotta se voisi käyttää sitä siltanaan⁶ —, osoittaa, että käsiteltävänä oleva tapa on todella yleismaailmallinen, koska se on tuttu sekä Amerikan että Aasian ja Euroopan mantereella; on tuskin syytä epäillä sen ikivanhuutta.

¹ HDA II: 1687.

² DM. ZELENIN Къ вопросу о русалкахъ. Живая старина XX,1 (1911), 403—.

³ V. J. MANSIKKA Die Religion der Ostslaven I. FFC 43 (1922), 163, 172, 175, 180.

⁴ Zeitschrift für deutsche Mythologie 2, 53.

⁵ PAUL SARTORI mt. 367.

⁶ PAUL SARTORI mt. 366.

3. »Se, jonka ruumis on kentälle heitetty — näitkö häntä? Näin, minä näin: hänen sielullaan ei ole lepoa maassa.»

Nämä Gilgameš-epoksen synkät sanat avaavat laajan näkymän muinaiseen käsitykseen kuolemanjälkeisestä elämästä: niiden nojalla voidaan päätellä, että on olemassa sekä sieluja, joilla on »lepo», että sieluja, jotka ovat »levottomia». Levottomat sielut ovat tässä tapauksessa sellaisia, joiden ruumiit eivät ole saaneet hautausta, jotka on heitetty kentälle, ja joille jälkeensä jääneet omaiset siis eivät ole voineet suoda niille kuuluvaa huolenpitoa. Suomalaiset nimittävät tällaisia sieluja »sijattomiksi»:

Sijattomia sieluja ovat itsensä tappaneet, jotka lentävät ilmassa niin kauan kuin tulee se oikea kuolinpäivä, minkä Jumala on määrännyt. — Vihanti. M. A. Junttila 134. 1938. < Hilma Flink, s. 1862.

Tässä esimerkissä »sijattomaksi sieluksi» tulee itsensä tappaneen sielu. Sama kohtalo on yleensä kaikilla vainajilla, jotka ovat saaneet tapaturmaisen kuoleman tai jotka ovat rikoksen uhreja ja jotka siitä syystä ovat jääneet vaille hautausta — tuon hautauksen, mullalla peittämisen, tarkeitukseksi lienee käsitettykin, ainakin usein, juuri vainajan liikkumisen ehkäiseminen, vaikkakin nimenomaan seremoniallisen hautauksen tarkeitusta on etsittävä myös muista aateyhteyksistä. Monilla seuduilla jätettiin »epäpuhtaat vainajat» kentille, julkisen hautuumaan ulkopuolelle. Tyypillisiä ovat tässä suhteessa venäläiset tavat, joita DM. ZELENIIN on tutkinut. *Založnyje* ovat vainajia, jotka ovat kuolleet väkivaltaisen kuoleman, ennen kaikkea itsemurhaajat ja myös nuorina, ennen syntymässä säädetyn ikänsä loppua elämästä poistuneet. Näiden ruumiit jätetään oksilla ja puilla peittäen, autioille seuduille maan pinnalle — tapa, mikä epäilemättä on vanhakantainen.¹ Samantapaisen menetelmän tuntevat myös Zoroasterin opin tunnustajat, eräät turkinsukuiset kansat, mordvalaiset ja liettualaiset.² Tapa jättää rikolliset vainajat julkisen hautausmaan ulkopuolelle on ollut käytännössä kaikkialla Euroopassa, mm. Suomessa. Tällaisten vainajain sielut pääsevät liikkumaan, koska multa ei peitä niitä; tai — ja tässä tulee mukaan uusi kehittyneempi käsityskanta: ne eivät saa rauhaa, mm. siksi, että ne ovat jääneet vaille omaistensa huolenpitoa kuolemanjälkeisistä tarpeistaan. Tästä on seurauksena, että niiden sielut harhailevat rauhattomina — tähän seikkaan on viittauksia esimerkiksi roomalaisella Liviuksella.³ Hautaamatta jääneiden hengistä käyttävät goldit ja itäiset tungusit *arenki* nimitystä. »Tavallisesti ne kummittelevat

¹ DM. ZELENIIN Russische (Ostslavische) Volkskunde (1927), 327—328.

² DM. ZELENIIN mt. 330.

³ Livius VIII 28. — HDA I, 585.

metsissä, vuorilla, joissa ja järvissä eli yleensä paikoissa, joissa ovat saaneet tapaturmaisen kuoleman. Metsissä ne näyttäytyvät virvatulina tai säikäyttelevät siellä ihmisiä meluten, viheltäen ja ulvoen. Yleensä kaikki metsän salaperäiset äänet ovat niiden peloittelua tai houkuttelua.» Tämä UNO HARVAN¹ kuvaus voidaan sovittaa miltei minkä hyvänsä eurooppalaisen kansan kummittelijoihin yhtä hyvin kuin Altain suvun kansojen — siksi yleistä ja siis vanhaa käsitystä se edustaa.

Surmattujen sielut eivät saa rauhaa ennenkuin ne on seremoniallisella tavalla ja normaaleja muotoja noudattaen haudataan varustettu. — Siten itkee Suomessa Liperissä *ilkijä*, keskonen, joka on kätkeyty koivikkoon²; siten vaeltelee rauhattomana heitteille pantu norjalainen keskensyntynyt *utboren*.³ Osoituksena siitä, miten omituisista ja nykyajan ihmisen kannalta arvaamattomista syistä sijattomaksi sieluksi joutuminen voi tapahtua, on seuraava vienalaisen kertojan tiedonanto:

Yksi mies oli kuollut. Sille oli pantu hopearisti kaulaan ja sitten haudattu. Hopeata kun pannaan kuolleen kaulaan hänen mukaansa, niin silloin ei ole maassa sijaa. Se joutuu sijattomaksi. Ei maa hopiota suvaitse. — — Ne ovat semmoisia rauhattomia, joilla ei ole maassa sijaa eikä taivaassa. Niiden pitää olla aina huojumassa ja kävelemässä, niin kauan kuin otetaan pois se hopea. Ne ei näyttäydy kuin yhdelle, kun aamupäivä luoteelle kääntyy, jälkeen puolenpäivän. — Vuoninen. Samuli Paulaharju b) 14456. 1916. < Anni Lehtonen, n. 50-v.

Laajan ryhmänsä hautaamatta jääneistä ja siis rauhattomista vainajista muodostavat surmatut lapset, jotka usein ovat aviottomia. Tästä vainajien laajasta on paljon kansainvälisiä uskomuksia ja tarinoita; erityisesti on Skandinavia surmattuja lapsia käsittelevän perinteen luvattua maata. Surmatun lapsen sielu ilmaisee itsensä ennen kaikkea huutamalla, itkemällä ja nauramalla sillä paikalla tai sen paikan läheisyydessä, mihin sen ruumis on kätkeyty. Ne memoraatit, joita Suomessa — ja etupäässä Länsi-Suomessa — kerrotaan surmatuista lapsista, ovat sangen yksiviivaisia. Useimmiten ne tyytyvät karusti sanomaan vain: jossakin paikassa kuullaan lapsen itkua:

Ikaalisissa Ylisen ja Salomäen välillä lapsi itkee aina öisin. Paikalle on haudattu salaa joku pieni lapsi ja se siellä valittaa. — Viljakkala. M. E. Mattila 3464. 1935. < Juho Vartijaari, 71-v.

Erästä pajupensaasta kuultiin usein lapsen itkua. Syytä tutkittaessa löydettiin lapsen luut maahan kätkeytyinä. Löydön jälkeen itkukin lakkasi. — Karkku. HAKS 1606. 1937. < F. Helenius, 67-v.

¹ UNO HARVA Altain suvun uskonto (1933), 258.

² Liperi. KRK. Tommi Korhola 116. 1935.

³ JOH. TH. STORAKER Menneskelivet. Norsk Folkeminnelag (= NF) 34 (1935), 19.

Viimeksimainitussa toisinnossa on jo lisämotiivi: lapsen itku, niinkuin on ollut tarkoituskin, johtaa siihen, että ruumis löydetään ja toimitetaan hautaan.

Käsitys on laajalti tuttu esimerkiksi Suomessa, Skandinaviassa ja Keski-Euroopassa.¹ Kun rauhattoman vainajan luut löydetään ja sille luetaan hautausluvut, se saavuttaa levon. Saksalaiset rauhattomat sielut, *Arme Seelen*, voidaan vapauttaa heidän onnettomasta olotilastaan esim. lukemalla messu, lausumalla: »Gott erlöse dich», »helf dir Gott», »vergelts Gott» jne.² Suomalainen surmattu lapsi tulee »lunastetuksi» silloin, kun se pääsee »pyhään peltoon», »siunattuun multaun». Ja juuri tätä sen kuullaan usein valittaan ja itkien pyytelevän surmapaikallaan: »Minä kaipaun siunattua multaun».³ Kalvolassa kuultiin puoliyön aikaan lapsen itkua eräältä pelloilta. Vanha mies rohkaisi mielensä ja kysäisi: »Mitä itket?» Lapsi vastasi: »Minut on murhattu tähän. Ottakaa ruumiini ja viekää siunattuun maahan.»⁴

Noin pari vuosikymmentä sitten moni kuuli lapsen itkua Saarijärvellä Alkulan lähellä sen tien varrelta, joka johtaa Kotalahdesta Hännilään. Kummittelupaikasta löytyi pieni laatikko, jossa oli lapsen ruumis. Ruumis vietiin siunattuun maahan ja itku lakkasi. — Saarijärvi. Otto Harju 127. 1938. < Iida Kaipomäki, s. 1865.

Sydänmaalla Sievissä kuului metsästä lapsen itkua. Akka meni katsomaan; hänelle ilmaistiin paikka, mistä lapsen luut piti kaivaa esiin ja viedä hautausmaalle ja siunata. Kun niin oli tehty, ei sen perästä enää kuultu mitään. — Sievi. Lauri Jakola 935. 1938.

Yläneellä kuului lapsen parkumista Kappelniitun mäestä, Jokiniitun sillalta ja Uudenkartanon lähellä olevasta notkosta; ne itkivät tavallisesti iltayöstä siksi, että ne oli haudattu siunaamattomaan multaun. — Yläne. I. Järvinen 30. 1914.

Käsityksille seremoniallisen hautamisen merkityksestä voidaan löytää paralleeleja kaikkialta maailmasta, mm. antiikin kansojen keskuudesta. Erittäin kuuluisa on esim. Sophokleen Antigoneen juoni: kun isänmaantieturi Polyneikeelta kielletään hautaus hautausitkuineen (»maan multaun älkööt kansalaiset kattako»), Antigone, tietoisena siitä, että hänen veljensä siten jää rauhattomaksi, toimittaa hautauksen uhmaten isänsä Kreonin julmaa kieltoa; täten hän takaa veljelleen rauhan tai tulevan elämän mahdollisuuden. Hän suorittaa maallisten valtain kieltämän, mutta »taivaallisten» vaatiman työnsä luomalla ohuen multakerroksen ruumiin päälle »ikäänkuin paton vältteheks.» Seremonia on suoritettu; vainaja saa

¹ Ks. esim. C. W. von Sydow Övernaturliga väsen. Nordisk Kultur XIX, 113.

² HDA II: 925.

³ Vihanti. KRK. Leino Leinonen 7. 1935.

⁴ Kalvola. HAKS 6137. 1937.

rauhan omaisen »pyhän rikoksen» jälkeen. — Kun Horatius laulaa¹; »licebit iniecto ter pulvere curras», on hän kätkenyt muutamiin sanoihinsa saman aatteen. — Odysseus kohtaa Manalan-matkallaan Elpenor-kumppaninsa haamun: »Hautaamatt' oli vielä hän helmaan maan latulaajan»; hän on kuollut tapaturmaisesti, ja kiireen vuoksi hän oli edelleen »hautaamattomana». Hän pyytää hellyttävien sanojen Odysseusta nyt suorittamaan tavanomaiset hautausmenot, »etten päällesi vain vedä kosta vielä ikivaltain».

4. Mullalla peittämätön, hautausseremoniaa vaille jäänyt vainaja siis ei saanut »rauhaa», »lepoa». — Kristillisessä yhteiskunnassa heräsi kuitenkin lisäkysymys: miten käy niiden vainajain, jotka ovat, paitsi hautaamattomia, myös *k a s t a m a t t o m i a*, jotka eivät siis ole saaneet peri- ja tekosyntejään anteeksi, jotka siis eivät voi päästä kristilliseen vainajalaan, taivaaseen? Ja juuri ajatus kastamattomuudesta muodostui pian tärkeämmäksi kuin kysymys hautausseremonian laiminlyömisestä. Tämä ongelmi kuvasteleksen lukuisissa tarinoissa.

Surmatun lapsen kummittelun syyksi mainitaan Suomessa usein, että se on »kastamaton ja siunaamaton»;² koska se on kastamaton, se pyytää isämeidän rukousta ja Herran siunausta³ tai kastetta.⁴ Sama kristillinen *k a s t a m i s e n* aate on tuttu laajalti Euroopassa. Liiviläiset arvelevat, että kastamatta kuolleet tai surmatut lapset (*jarazümdöd lapst*) kummittelevat siihen asti kuin ne olisi kastettu, jos ne olisivat eläneet. Tyttöjen surmaamat lapset itkevät ja huutavat öisin; metsässä kulkija voi monesti kuulla sellaista itkua.⁵ Norjassa *utboren* huutaa niin kauan kuin se on saanut kasteen, joka toimitetaan esim. sanoilla:

Jeg døber dig i Navn
fra Gud og til Fa'n
enten Johannes eller Johanna.⁶

Venäjäällä kastamattomain lapsivainajain sielut lentävät joka helluntaina seitsemän vuoden aikana ympäri pyytäen tulla kastetuiksi. Jos joku kuulee heidän valituksensa ja lausuu: »Minä kastan sinut. Isän, Pojan ja Pyhän

¹ Carm. XXVIII: 35.

² Lempäälä. KRK. S. Söderman 3. 1936.

³ Punkalaidun. KRK. Varma Vettervik 34. 1935.

⁴ Hankasalmi. KRK. Evert Kauppinen 18. 1935.

⁵ OSKAR LOORITS Die Geburt und der Tod in der livischen Volksüberlieferung (1932), 199.

⁶ JOH. TH. STORAKER Menneskelivet. NF 34, 20.

hengen nimeen», tämän lapsen sielu pelastuu ja lentää suoraan taivaaseen.¹ Romanianlaisen kansanuskon *moroïut*, jotka syntyvät keskosista tai kastamattomina kuolleista tai kuolleina syntyneistä lapsista, harhailevat kahdeksannen vuoden alkaessa, hautauspäivänään, viimeisen kerran haudastaan ja huutavat valittaen: »Botes, botes!» (Kastetta!). Tällöin revitään valkealiina kahtia, heitetään ääntä kohti ja luetaan kasteen sanat.² Samoin haluaa norjalainen *utboren* tulla seitsenvuotiaana kastetuksi.³ Englannissa pidetään kehrääjälintuja kastamattomien lasten sieluina, jotka ovat tuomitut ikuisesti lentämään.⁴ Mutta Englannissa sanotaan myös, että kastamattomista lapsista tulee lintuja, jotka Johannes Kastaja kastaa tuomiopäivän edellisenä päivänä, jolloin ne lentävät suoraan taivaaseen.⁵ Tuo motiivi suuresta yhteisestä kastehetkestä on tuttu myös Ranskasta:

Kun öisin kuullaan autioilla kentillä ja suurissa metsissä hiljaista, mutta syvän-surullista linnunlaulua, luullaan, että sen aiheuttavat lapset, jotka ovat kuolleet kastamattomina ja jotka ovat oppineet sen paratiisin enkeleiltä. He laulavat niin maailman loppuun asti, jolloin Johannes Kastaja kastaa heidät kaikki, jotta he pääsevät paratiisiin. — *Revue des traditions populaires* 14, 579, N:o 5. — OSKAR DÄHNHARDT *Beiträge zur vergleichenden Sagen- und Märchenforschung* (1908), 50. — PAUL SÉBILLOT *Folklore de France III* (1905), 210.

Esitetyissä tapauksissa on siis varhempien käsitysten päällä kerros keskiajan kristillisiä käsityksiä: niistä ilmenee epäilemättä oppi kiirastulesta, purgatoriumista. Voidaan sanoa, että kiirastuliopilla on yleensä suuri osuus kummitustarinoiden syntyyn. Kirkon opin mukaan maan ala palaa materiaalinen, ei vain kuviteltu tuli; se sijaitsee lähellä helvettiä — ja samoin arvelee kansa. Tämän tulen ympäröiminä virvoina arvellaan siitä syystä rauhattomien sielujen — Keski-Euroopassa myös surmattujen, kastamattomien lapsien, aate, mikä meillä on vieras — monesti vaeltavan myös maan päälle. Huomattakoon lisäksi, että lähellä kiirastulta kuviteltiin olevan erityinen kastamattomien lasten reuna-alue. Mutta vaikka kirkollinen dogmi siis sijoitti nuo sielut kiirastuleen tai limbukseen, leijalevat ne kansan käsityksen mukaan kuitenkin sijattomina taivaan ja maan välillä, valittavat ja nauravat, muodostuvat joskus myös kiusallisiksi, kostonhaluisiksi olennoiksi ja saavat rauhan vain, jos ne »lunastetaan» esim. siten, että ne kastamalla otetaan kirkon yhteyteen ja

¹ W. R. S. RALSTON *The Songs of the Russian People* (1872, 144).

² HEINRICH VON WLISLOCKI *Qualgeister im Volksglauben der Rumanen. Am Ur-Quell VI*, 1896, 60—62.

³ JOH. TH. STORAKER *Menneskelivet. NF 34*, 17.

⁴ OSKAR DÄHNHARDT *Natursagen* (1910) 3, 485.

⁵ ELEANOR HULL *Folklore of the British Isles* (1928), 213.

niille annetaan siten »pääsylippu taivaaseen.¹ »Kastamatta kuolleet lapset valittavat ja haikailevat siellä ja täällä, kun eivät pääse taivaaseen», sanotaan Siilinjärvellä.²

5. Yksilöllisten memoraattien ohella tavataan surmatuista lapsista kertovia kiinteitä tarinoita, joissa tapaus liittyy erilaisena aina samantyyppiseen lapsen huutoon, jossa lapsi kuvailee sitä, että sen varustaminen on jäänyt suorittamatta. Tällaisia on Suomessa useita eri tyyppisiä, jotka tässä vain esimerkein selostan.

Ilmajoella kerrotaan, miten eräästä paikasta kuultiin öisin metsästä ääni: »Hako pistää, hako pistää, ei oo sukkaa, ei oo kenkää». Kun paikkaa mentiin tarkastamaan löydettiin pienen lapsen ruumis.³ T. I. Karjalassa sama tarina on seuraavanlainen:

Siellä Uudenkaupungin paikoilla oli kerran eräs tyttö tappanut lapsensa ja pannut sen Uudenkaupungin ja Karjalan välillä olevaan järveen, ja kun tuo murhaaja talvella kulki järven ohi, huusi järvestä lapsen ääni: »Äiti, tuo sukat, ko on kylmä ja sääre pistävä». — Tl. Karjala. Maria Mattila 199. 1938.

Toinen lähisukuinen tarinatyyppi on seuraava:

Kuultiin pienen lapsen itkua lähellä olevan kivikasan takaa. Joku kysyi: »Mitä sinä tahdot?» Lapsi vastasi: »Olen ilman paitaa. Tuokaa puhdas paita!» Kuulija vei paidan ja asetti sen näkymättömään paikkaan kiven rakoon. Kun hän meni seuraavana päivänä katsomaan, paita oli poissa, eikä kukaan enää sen perästä kuullut itkua. — Huittinen. KRK. Emilia Lehmissaari 5. 1935.

Perhossa loinen synnytti yksinäisen lapsen, joka kuoli syntyessään; se pantiin pesemättä rikkiäisissä rievuissa arkkuun. Se saapui sanomaan: »Kun ei panna puhdasta päälle.» Äiti vei paidan riihen nurkkaan ja sieltä se katosi. — Perho. Samuli Paulaharju b) 14174. 1930.

Vielä kolmaskin tarinatyyppi käsittelee lapsen riittämättömiä pukimia:

Kerran suuri kirkkovene palasi kirkosta. Se oli täynnä väkeä. Äkkiä kuului järveltä ääni: »Äite, äite, talavi tullee, eikä sukkaa eikä kinnasta». Silloin yksi veneessä olevista naisista hyppäsi järveen ja jäi sille tielle. Nainen oli kai joskus tappanut sinne lapsensa. — Kuorevesi. KT 56. Hilja Soimamäki 19. 1938. — Vrt. Kokemäki. KRK. Emma Mäenpää 285. 1935. — Orivesi. T. E. Maunula 124 b. 1928. — Länsi-Teisko. KT 34. Kalle Vesa 5. 1936.

Eräissä tarinoissa lapsi pyytää vaatteiden lisäksi ruokaa:

¹ Vrt. HDA IV: 785.

² Siilinjärvi. KRK. Anna Ripatti 1. 1935.

³ Ilmajoki. KRK. Eino Hakala 31. 1935.

Laihian pitäjän Perälän kylän takamailla noin pari kilometriä kylästä metsään päin on harjakujan molemmin puolin kaksi suurta kiveä, muodostaen siinä ikäänkuin jättiläisveräjän. Paikka on n.s. *kova*, s.o. siinä kummitteli. Toisinaan nimittäin (ennen vanhaan) kuului siinä sydänyön aikana pienen lapsen itkua. Ja jos jollakin oli kyllin rohkeutta kysyä: »mikä sua vaivaa?» kuului vastaukseksi pikkulapsen äänellä:

»äitee tua verhoja,
mua viluttaa,
isä tuo ruokaa,
mun' on nälkä!»

Tämä sanottiin johtuvan siitä, että joku nainen on vastasyntyneen lapsensa tappanut ja ruumiin niille tienoille kätkenyt. — Laihia. Kotiseutu 1915, 140.

On olemassa kaksi tarinatyyppiä, joissa lapsi ilmoittaa, millainen on sen kätköpaikka:

Eräessä talossa piika oli synnyttänyt äpärälapsen ja surmannut sen sekä haudannut tuvan sillan alle multa. Eräänä yönä se oli noussutkin tuvan sillalle tanssimaan ja laulamaan: »Kaukalo pien ja polovet pitkät», sillä tuo ruumis oli ollut sullottuna pikkuiseen lootaan, johon se ei ollut kunnolla sopinut. Koko talon väki oli kuullut ja nähnyt kaiken, mitä yöllä lattialla tapahtui. Ja se tapaus oli tullut sillä lailla ilmi ja piika joutunut kiinni. — Sulkava. SS. Aug. Leppänen.

Lapsen lauselma vaihtelee muodoltaan melkoisesti, mutta sisältää kuitenkin aina saman perusaatteen. — Toisessa mainituista tarinatyypeistä on surmattuja kaksi tai kolmekin, ja he ilmaisevat surmansa tanssimalla ja laulamalla, esim.:

Kun eräessä talossa vietettiin häitä, tuli pieni poika tanssimaan häähuoneen lattialle ja lauloi: »minä se hyppään äitinä häitä, mut ei pyttypoika pääsekään, pytty poika on pytyssä permannon alla, lampaan raudat on pytyn päällä.» Vaikka mitä olisi soitettu, kuuli morsian aina tuon laulun, ja niin tuli ilmi, että hänen lastensa murhatut ruumiit olivat lattian alla. — Yläne. I. Järvinen 28. 1914.

Hyvin laajalle levinnyt ja vaihteleviin muotoihin on pukeutunut tarina siitä, miten surmattu lapsi eräitä vaatekappaleita mainiten ilmaisee surmaaja-äitinsä; tässä tulee siis lisäpiirteenä mukaan tuo koston aate, johon esim. Elpinor viittasi vaatiessaan Odysseusta hautaamaan itsensä. Sääksmäellä kerrotaan:

Nuorten suuren sakin kerran kulkeissa illalla kylään erällä niityllä rupesi kuulun lapsen itku ja sanoi: »Äiti, äiti, äiti!» Nuorista yksi kysyi: »Kuka sinun äitis sitte on?» Ääni vastasi: »Toi punasukka, toi punasukka.» Sitten pojat rupesivat ja tarkastivat kaikkein tyttöin sukut; yhdellä oli punaset sukut. Tarkemmin tutkittaissa tunnusti tyttö, että sillä paikalla oli synnyttänyt, tappanut ja maahan lapsen kätkenyt. Sanoi kuulleensa vanhain kertoneen. — Sääksmäki. Liina Tuominiemi. 21. 1938. < Auroora Laine.

6. Kuvitelma siitä, että rauhattomat vainajat ilmaisevat itsensä ään-telemällä, on yleismaailmallinen. Siten memoraatit, joissa kerrotaan surma-tuista lapsista, perustuvat useimmiten juuri *auditiivisiin* elä-m y k s i i n. Tyypillinen esimerkki Janakkalasta valaisee hyvin, mitä tarkoitan:

Eräänä juhannusyönä kertojan kulkiessa veljensä kanssa Tervakosken rosmahuo-
neen kohdalla alkoi siltä kohtaa kuulua uikutusta. Kun paikalla oli pitkää ruohoa, he
luulivat, että siellä oli joku eläin, mutta mitään he eivät nähneet. Ruohikkoa oli noin
neljäsataa metriä, ja koko ajan kuului uikutus aina heidän kohdallaan, kunnes se
ruohikon loppuessa lakkasi. Myöhemmin kertoja kuuli, että sillä paikalla oli tapettu
lapsi. — Janakkala. Arvo Heino 1962. 1938. < V. Uotila.

Ruotsalainen *gast* huutaa kuin lapsi, itkee ja valittaa piipittävin äänin, pitää hirveätä hälinää, kirkuu kimeästi tai käheästi; ääni saattaa olla myös kuin sanomattoman rumaa naurua.¹ Norjalainen *gast, roper, utbore* huutaa pimeässä valittavin äänin; huutaa kuin ihminen: »Ho, ho-hi!»² Gotlantilainen *bysen* huutaa: »Hu, hu, hu, kallt um baini».³ Itkeviä olentoja ovat ruotsalainen *myrding, myling, utbörding*, islantilainen *úburdur*, lappalainen *äppar* jne.⁴ Inkerissä kuvitellaan »väärien lapsien» viheltävän aidanseipäissä, kuten minulle kerrottiin. Ääntely ja huutelu ei ole kuitenkaan ominaista vain surmatulle lapselle — myös eräät muut rauhattomat vainajaolennot huutavat. Ruijalainen *meriraukka* — hukkuneen merimiehen sielu — huutaa meressä myrskyn edellä. Ruotsin Upplannissa ja Närkessa huutaa ja nauraa pahahenki *backskratten*.⁵ Suomalainen *rajanhaltia* huutaa kammottavalla äänellä: »Tästä raja käy!»⁶ tai kiljuu kuin koira, mylvii kuin sonni, vinkuu ja kitisee jne. Ruotsalainen *mål-* eli *märkesgast, skälbrytare* huutaa: »Det är rätt, det är rätt»;⁷ ja kaameasti valittaen huutaa norjalainen *deildegasten* ⁸, samoinkuin saksalainen *Scheidenrufer* jne. Esimerkkejä voisi jatkaa pitkälle.

Eräs ryhmä memoraateista perustuu *tuntoaistimuksiin*: memoraatin alkuperäinen kertoja on kokenut tai ollut kokevinaan esim. jotakin väkivaltaa vainajan taholta. Täten *liekkö*, kuten Isojoella kerrotaan, saattaa käydä ihmisen kimppuun: »Kun veljekset nukkuivat, niin

¹ LOUISE HAGBERG mt. 561—562.

² JOH. TH. STORAKER Menneskelivet. NF 34, 18—19.

³ NILS LITBERG Gotländska sägner om bysen. Folkminnen och Folktankar 1914, 78.

⁴ Ks. esim. C. W. VON SYDOW Övernaturliga väsen. Nordisk Kultur XIX, 113.

⁵ LOUISE HAGBERG mt. 576.

⁶ Mouhijärvi. KRK. Kaarle Laitakari 143. 1935.

⁷ Esim. A. A. AFZELIUS Svenska Folkets Sago-Häfder II³ (1861), 183—184.

⁸ JOH. TH. STORAKER Menneskelivet. NF 34, 85—88.

liekkiö tuli sinne latoon Eenokin niskaan ja möyhyytti sen pahanpäiväiseksi».¹ Ja Merikarvialla se laskeutuu miehen hartioille ja painaa hänet suulleen maahan.² Kittilässä surmattu, siunaamaton lapsi tulee painajaisena ihmisen päälle ja rasittaa häntä kovasti — »sellaisten surmattujen lasten pitää lentää ja tehdä pahaa ihmiselle».³ Samaan tapaan koetaan Ukrainassa ja Valkovenäjällä vampyyri (ukr. *упір*, valkov. *вѣпор*), saastaisen vainajan linnunhahmoinen sielu, joka, saamatta haudassaan lepoa tulee vihamiehensä kotiin, asettuu hänen rinnalleen ja imee hänen kuumaa vertaan.⁴ Balkanilla on vampyyri dominantti olento, ja Etu-Aasian kansojen hirviö-demonit ovat vertaimeviä vainajain henkiä.⁵ Muinais-kreikkalaisten *stringes*, nuo suuripäiset siivekkäät olennot, jotka lentävät äänekkäin siiveniskuin, ovat samantapaisia verenimijöitä.

Vihdoin välittyvät rauhattomat vainajat ihmisille *v i s i o n* tietä; ihminen näkee tai on näkevinään olennon, jonka hän selittää — aikaisemman tietämyksensä mukaisesti — esim. vainajan sieluksi. Se hahmo, jonka »sijat-tomat sielut» saavat, on varsin vaihteleva: ne esiintyvät entisessä hahmossaan tai sitten mm. tuli-ilmiönä, liekkisieluinä. — Mutta niitä nähdään myös perhosina tai hyttysinä — kuten usein Suomessa — ja vihdoin, ja erittäin yleisesti, lintuina: tässä kohtaa meitä kuvitelma sielulinnusta, jollaisia Suomessa ovat mm. *liekkiö* ja *ihtiriekko*. Suomessa surmattu lapsi esiintyy, mikäli se näkyvänä ilmestyy, usein myös samanlaisena kuin se oli eläessään.⁶ Niinpä Taivalkoskella oli kuulunut lapsen itkua metsästä. Erään puun juurella oli ollut alaston lapsi verissään ja surkeasti itkenyt. Kun lasta oli ruvettu ottamaan, se oli kadonnut ja ilmestynyt sitten toisen puun juurelle, mutta vihdoin kadonnut.⁷ Mutta onneton vainaja saattaa näyttäytyä myös valkoisena haamuna,⁸ kissana⁹, kukkuvana käkenä¹⁰, hirvenä.¹¹ Se havaitaan myös kaikenlaisista erikoisista ilmiöistä: niinpä se

¹ Isojoki. KRK. Valto Vanhatalo 26. 1935.

² Merikarvia. Aili Laanti 815. 1936.

³ Kittilä. S. Paulaharju 11418. 1930.

⁴ DM. ZELENIN Russische (Ostslavische) Volkskunde 394. — CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE mt. 517. — HANS ELLEKILDE Danmarks Folkesagn. Nordisk Kultur XIX, 149.

⁵ CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE mt. 517.

⁶ Pyhäjoki. KRK. Hanna Salmu 19. 1935.

⁷ Taivalkoski. KRK. Hj. Hanhela 1. 1935.

⁸ Keuru. Arvo Etelämäki. 11. 1938. — Pyhäjoki. KRK. Hanna Salmu 18. 1935.

⁹ Nakkila. KRK. Vihtori Grönroos 518. 1935.

¹⁰ Karttula. KRK. Juho Oksman 990. 1935.

¹¹ Vieremä. KRK. Hanna Hynynen 7. 1935.

kummittelee siten, että tuvan siltapalkki alkaa hyppiä.¹ On syytä huomauttaa, että ainakin useimmille tässä mainituille hahmoille, äänille ja ilmiöille on löydettävissä luonnollinen selitys.² Tähän puoleen en kuitenkaan nyt puutu.

Yhteistä kaikille näille suorastaan lukemattomina variaatioina tavattaville tarinoille, memoraateille ja uskomuksille on se, että rikollisella tavalla surmattu, hautaamaton, kastamaton tai Tuonelan-retkelle materiaalisin välinein varustamaton vainaja ilmaisee tavalla tai toisella elossa olijoille kammottavan »sijattomuutensa» toivoen kohtalonsa vielä korjautuvan.

Hyvin suuresti ottaen merkitsevät seremoniallinen hautaaminen ja kastaminenkin nekin itse asiassa Tuonelan-retkelle tai Tuonelassa oleskeluun varustamista. Tällöin on tietysti Tuonela-sana käsitetty laajassa merkityksessä: sehän voi olla — ja tässä onkin primitiivisin käsityskanta — itse kalmisto, se voi olla kristillinen taivas, mainitakseni kaksi äärimmäisyyttä; se voi olla myös Tuonelan virran takainen maa, ja tähän käsityskerrostumaan on lopuksi kiinnitettävä huomio, jotta kehä kiertyisi umpeen.

7. Matka Tuonelaan on pitkä ja pelottava, kuten Uno Harva sanoo »Altain suvun uskonnot»-teoksessaan. Suomalaisten itkuvirsien mukaan tuo tie on »stuntematon», »utuinen», »karsimaton». Muistajaisiin saapuvat sielut, »pest'armoset», siten »pitkien matkazien tagaa». Luonnollisella tavalla kuolleiden, omaisten Tuonelan-retkelle varustamat vainajain sielut kohtaavat vihdoin ennen vainajalaan tuloaan useiden kansojen käsityksen mukaan retkellään syvän veden, joen, virran tai kosken. Jo muinaiset babylonialaiset tunsivat tämän Khuburin eli Hüburin virran³, jonka yli oli mentävä Manalaan. Kreikassa sijaitsi kuoleman valtakunta lännessä, ja sen erotti elävien maailmasta leveä Okeanos, Styks tai Peripegeton (Tulivirta), Kokytyos tai Akheron. Kuoleman virta on yhtä tuttu Afrikan kagoro-heimolle ja Amerikan intiaaneille⁴ kuin Euroopan germaaneille⁵ ja Aasian goldeille.⁶ Tämä joki kuvailtaan toisinaan tuliseksi.⁷

¹ Lappee. KRK. Helena Salakka 13. 1935. — Kangasniemi. KRK. Eino Hokkanen 246. 1935.

² Ks. MARTTI HAAVIO Liekkiö. Sitzungsberichte der Finnischen Akademie der Wissenschaften 1947, 150—158.

³ ALBERT JEREMIAS Handbuch der altorientalischen Geisteskultur (1913), 68.

⁴ HDA IV: 200. — W. KRICKEBERG Märchen der Atzeken und Inkaperuaner 146, 177, 215, 286.

⁵ J. WITTE Das Jenseits 22.

⁶ UNO HARVA mt. 231.

⁷ Ks. esim. ALBERT HÄMÄLÄINEN Ihmisruumiin substanssi. SUST XLVII 5, 15.

Kun V. A. Koskenniemi runossaan »Kuoleman virralla» laulaa:

Niin yli kuoleman virran vei minut Kharonin venhe,
äneti, verkalleen vei kotirantahan mun,

hän ilmentää täsmällisesti kreikkalaisten käsityksen tämän virran ylitystävasta. Kreikkalaisten Kharonia vanhempia Manalan lauttureita ovat egyptiläisten »Kääntökasvot» ja babylonialaisten Khumut Tabal.¹ Todistuksena käsityksen yleismaailmallisuudesta mainittakoon, että Borneon dajakit kuvittelevat lautturin kuljettavan vainajat Tuonelan joen yli.² Suomalaiset itkuvirret tuntevat Manalan virran ja sen ylittämisen veneellä. Ja suomalaisessa muinaisrunossa Väinämöinen huutaa heijahuttaa Tuonen mustan joen rannalla:

Tuo venettä Tuonen tytti,
Lauttoa Manalan lapsi!³

Samaan ideapiiriin kuulunee Westfalenista talteen saatu uskomus: helvetti on pohjoisessa suuren veden takana; paholainen odottaa siellä sie-luja airo kädessään.⁴

Tuonelan joen voi siis ylittää veneellä — siihen on myös suomalaisissa uskomuksissa säilynyt viitteitä⁵ — mutta myös siltaa myöten. Vanhat suomalaiset runot mainitsevat esim.: »Ajoin Tuonen sillan päähän»... »Tule Tuonen tietä myöten, ma'a siltoa Manalan». Ja Vienan Vuonnisesta kotoisin oleva suuri kansanperinteen muistaja Anni Lehtonen mainitsi Samuli Paulaharjulle, että Tuonelan joen poikki kuljettiin pitkä lanka myöten.⁶

Tämä lankasilta tai muuten minimaalisen kapea Tuonelan silta on tuttu monien kansojen keskuudessa. Siten on intialaisen nilgivis-heimon Tuonelan joen yli vievä silta vain nuora, joka on jännitetty veden yli.⁷ Altailaisten Manalan virran yli johtaa jouhenkapea silta.⁸ Muinaiset Perun inkat, kuten ANTONIO DE LA CALANCHA kirjoittaa v. 1647 Meksikossa ilmestyneessä teoksessaan, uskoivat, että vainajain sielut menivät maahan, jonka nimi oli Upamarca (mykkien maa). Ennen kuin he sinne pääsivät, heidän oli mentävä virran yli, jonka yli vie ohut hiuksista tehty

¹ KNUT TALLQVIST Baabelin manalassa (1933), 12.

² WITTE mt. 22.

³ SKVR I: 354 a.

⁴ J. G. TH. GRAESSE Sagenbuch des preussischen Staats I (1866) 780 n:o 831.

⁵ MARTTI HAAVIO Suomalaisten tuonelakuvitelmia. Kotiseutu 1933, 66—68.

⁶ Samuli Paulaharju 18410. 1915.

⁷ WITTE mt. 22.

⁸ UNO HARVA mt. 235.

silta.¹ Grönlantilaisen tarun mukaan käytävä Tuonen taloon on täynnä vettä, ja sen yli pääsee tietä, joka on kapea kuin hylkeennahkarihma.² Eräiden Afrikan heimojen Tuonelaan johtaa silta, kapea kuin terävä miekka³; muhamettilaisten legendojen mukaan on kuolleiden henkien kuljettava sillan yli, joka on hiusta hienompi ja miekan terää terävämpi.⁴ Miekkan terää ohuempi on myös keskiaikaisen visiokirjallisuuden Tuonelan silta.⁵ Monet intiaanit väittävät Manalan siltana olevan ohuen puun.⁶ Persiassa vanhurskaiden silta on leveä, mutta tuomittujen kapea.⁷ Pohjoisenglantilaisessa laulussa, jota esitettiin valvojaisissa vainajan ruumiin ääressä, puhutaan tuskan sillasta, joka on vain langan levyinen. Kuolemaa nimittivät muinaislantilaiset *Gjallarbrun* yli kulkemiseksi.⁸ Lisäesimerkkejä samantapaisista Tuonelan joen silloista sisältää runsaasti esim. ALBERT HÄMÄLÄISEN mielenkiintoinen teos »Ihmisruumiin substanssi».

8. Luonnollisella tavalla kuolleet, omaisten Tuonelan-retkelle tarpeellisin välinein varustamat vainajat voivat ylittää tuon maailmaa kiertävän virran ja päästä Tuonelaan. Toisin on laita vainajain, jotka ovat jääneet tuollaista huolenpitoa vaille, »joiden ruumis on kentälle heitetty», kuten Gilgames-eepos kertoo. Heidän »sielullaan ei ole lepoa maassa».

Vainajan varustaminen on tärkeää siksi, että hän matkallaan Manalaan kokee mitä erilaisimpia vastuksia. Vanhat egyptiläiset kuvailivat laajasti tätä seikkailukasta retkeä. Ja suomalaisten itkuvirsiensäkin mukaan vainaja kohtasi matkallaan tulisia koskia ja vuolaita jokia, sankvoja, karsimattomia viidakkoja, rahkasoiita, joissa vaanivat alituisesti kalvovat käärmeet ja rautanokkalinnut. Vastaavissa venäläisissä kuvauksissa on puhe syvistä ja vuolaista joista, pitkästä, vaivalloisesta tiestä, korkeista vuorista, vaikeakulkuisista metsistä, pimeistä paikoista, suunnattoman laajasta kedosta, jolla on hirveitä käärmeitä ja muita petoja.⁹ Tällaista matkaa varten vainaja oli varustettava eväillä — siten muinaiset egyptiläiset antoivat vainajalle mukaan ruukullisen ruokaa ja juomaa —, aseilla, jotta hän voi puolustaa itseään ja hankkia lisäravin-

¹ W. KRICKEBERG mt. 286.

² KNUD RASMUSSEN Grönländska myter och sagor (1926), 65.

³ WITTE mt. 22.

⁴ HÄMÄLÄINEN mt 15.

⁵ JAN DE VRIES Altgermanische Religionsgeschichte II (1932), 400.

⁶ WITTE mt. 22.

⁷ WITTE mt. 57.

⁸ HDA VII: 1571.

⁹ V. J. MANSIKKA Itkujen tuonela. SUST LII 169.

toa metsästämällä, ja pienellä saviveneellä, jotta hän voi ylittää matkalla kohtaamansa vesiesteet, sekä vihdoin sen veden, joka ympäröi autuaitten asuntoja.¹ Hyvin samanlaisista vainajain varustamisista tiedetään myöhempienkin kulttuurien piiristä. Esim. tapa asettaa vainajan mukaan raha, silta-, lautta- tai venemaksu — kreikkalaisten *τα πορθημια* —, on ollut aivan yleinen niin meillä kuin muuallakin.² — Mielenkiintoinen samaan piiriin kuuluva lisääte, joka vain sivumennen mainittakoon, vaikka se saattaisi antaa aihetta laajoihin pohdiskeluihin, on se kuvitelma, että ihminen itse jo eläessään saattaa palkata, varata, itselleen avustajia Tuonelan tien vaarallisimpiin ja vaikeimpiin kohtiin. Aunukselaisen itkuvirren mukaan vainaja jo eläessään »lunasti» itselleen kirvesmiehet karsiimaan viidakkoa, saattajat suon poikki jne.³

On tietysti selvää, että varustamaton vainaja ei kykene suorittamaan menestyksellisesti Tuonelan-matkaansa: hänellä ei siis ole esim. omaisten toimesta mukaan annettua kulkuvälinettä vesien yli päästäkseen; ei Kharonille maksettavaa vene- tai lauttarahaa; ei siltarahaa; häntä varten ei ole rakennettu pieniä siltoja, jotta hän alkumatkalla pääsisi jokien ja soitten yli; ja tuo suuri este, tämän- ja tuonpuolisen maailman rajavirta, on samasta syystä hänelle mahdoton ylittää.

Näin ollen hän rauhattomana ja levottomana viipyylee kuolinpaikansa läheisyydessä; hän pyrkii herättämään huomiota ja jos mahdollista, saamaan elossaolijat tekemään vielä tässäkin vaiheessa jotakin hyväkseen. Siksi surmatut lapset huutavat, itkevät ja valittavat tai näyttäytyivät eri hahmoissa. Joskus ne esittävät vaatimuksensa niin voimakkaasti, että niistä tulee ihmisten vainoajia; nimenomaan velvollisuutensa täyttämättömiä omaisiaan, ennen kaikkea äitiään, ne ahdistavat. Ne syyttävät armottomia varhempiaan siitä, ettei niillä ole sukkaa ja kenkiä, — juuri kenkien merkitys Tuonelan-matkalla on niin tärkeä, että eräin seuduin Saksassa hautajaisten nimi on *Totenschuh*; ettei niillä ole riittäviä pukimia, joten ne palelevat; että niiden liikkuminen on mahdotonta, koska ne on kytketty esim. rautaisilla saksilla kiinni jne. Niiden syytökset kohdistuvat usein siis siihen, ettei niitä ole tarpeellisin välinein varustettu Tuonelan-matkalle. Kristillinen käsitys, että niiden onnettomaan kohtaloon on syynä se, etteivät ne ole saaneet kastetta, mikä on edellytyksenä taivaaseen pääsyyn, on epäilemättä sekin haaravesa samaa varustamattomuuskuvitelmaa.

¹ ADOLF ERMAN Die Religion der Ägypten (1934), 243.

² Vrt. HDA VII: 1569.

³ MARTTI HAAVIO Suomalaisen muinaisrunouden maailma (1935), 222.

Edellä esitettyä taustaa vasten tarkasteltuna kertomus siitä, miten kalajokelaiset miehet havaitsevat, ettei *heitto* pääse vesipaikan sivuitse, ja miten nattavaaralainen Ransu huomaa, että *äpäpä* kykenee ylittämään puron vain heiniä tai liekoa myöten, osoittautuvat ikivanhoihin käsityksiin perustuviksi. He näkevät sijattoman sielun, jonka matkan Tuone- laan ehkäisevät luonnolliset esteet, vedet ja purot, menneen ajan elävilläkin eräseutujen vaeltajille vaikeat ylittää. Yhtä vähän kuin vainajat voivat mennä ilman elossaolevain huolehtivia toimenpiteitä, ilman varta vasten varustettua siltaa, porrasta tai venettä maanpäällisen veden yli, yhtä vähän ne voivat lunastaa itsensä sen suuren äärivirran yli, joka kuohuu joskus jopa tulisenä tämän- ja tuonpuolisen maailman rajalla, Piirijokea (*marratu*), niinkuin Kaksoisvirran maassa sanottiin, *Okeanosta*, niinkuin Kreikassa sanottiin, *Slidr-virtaa*, niinkuin muinaisilantilaiset sanoivat, *Tuonen mustaa jokea*, *Pohjolan jokea*, *Manalan ikupuroa*, kuten suomalaisissa runoissa kerrottiin. Pienet heitteille jätetyt vainajat, *heitto* ja *äpäpä*, ovat jääneet vaille matkustamisen mahdollisuuksia, päinvastoin kuin se suuri vainajain joukko, joka huolehtivien omaisten toimesta huokeasti voi vaeltaa

utan ängslan ner i strandens tystnad,
den mjuka stigen genom skymningsgräset,

niinkuin Pär Lagerqvist sanoo kauniissa runossaan »Livsbåten».

Martti Haavio.